

Vəliyulla Novruz,
şair-publisist

İmadəddin Nəsimi XV əsr klassik Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində yeni bir mərhələ açan, ictimai-bədii fikrimizin formalaşmasında xüsusi xidmətləri olan, filosof və mütəfəkir şair kimi nəinki Yaxın Şərqdə, eləcə də bütün türk dünyasında böyük şöhrət qazanmış istedadlı şairlərimizdən biridir. Bu böyük filosof şair haqqında ilk dəfə 1923-cü ildə tədqiqatçı alim Salman Mümtaz "Azərbaycan şairlərindən Nəsimi" məqaləsi ilə mətbuatda çıxış etmiş və bundan 50 il sonra 1973-cü ildə YUNESKONUN xətti ilə İ.Nəsiminin anadan olmasının 600 illi yubley tədbiri ölkəmizdə və onun hüdundan kənarında da təntənəli şəkildə qeyd olunmuşdu. Şairin həyat və yaradıcılığı haqqında yüzrlər elmi məqalələr yazılıb çap edildi. Akademik H.Araslı, M.Quluzadə, C.Qəhrəmanov və onlarla tədqiqatçı alimlərimiz bir-birindən dəyərli elmi əsərlər yazaraq şairin sənətkarlıq xüsusiyyətləri ətraflı təhlil etmişdilər. Bundan sonra alimlərimizdən M.Quluzadə, M.Əlioğlu və başqaları hürufizm nəzəriyyəsi haqqında geniş elmi məqalələri ilə mətbuatda çıxış etdilər.

Yazıçılarımızdan İ.Hüseynov şairin həyatından bəhs edən "Məhşər" romanını, Q.İmanverdiyev "Nəsimi" poemasını, B.Vahabzadə "Fəryad" dramını, bəstəkar F.Əmirov isə "Nəsimi" operasını yazdı.

Bu il prezidentimiz İlham Əliyev cənablarının göstərişinə əsasən, Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsiminin anadan olmasının 650 illik yubleyinin dövlət səviyyəsində keçirilməsi haqqında xüsusi sərəncam verdi. Və 2019-cu il birmənalı olaraq ölkəmizdə "Nəsimi ili" elan olundu. Bu sərəncamdan sonra şairin əsərləri yenidən nəfis şəkildə çap olundu. Milli Elmlər

Akademiyasının hazırladığı "Böyük Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsimi" monoqrafiyası işıq üzü gördü. Professor Q.Paşayevin "İmadəddin Nəsimi: edamdan sonrakı həyatı" və "İraq divanı", professor Fəridə Əzizbəyovanın Azərbaycan, rus və ingilis dillərində çap olunan "İmadəddin Nəsimi orta əsr mənbələrində və ədəbiyyatşünaslıqda" tədqiqatı, tənqidçi-alimlərimizdən F.Qurbanovun "İmadəddin Nəsimi", Q.Qasimovanın "Nəsimi irsinin dialektoloji təhlili", Aygün Cəfərovanın "Nəsimi yaradıcılığında folklor izləri" monoqrafiyaları və Nəsimi haqqında yüzrlər yazılmış elmi məqalələr ölkəmizdə Nəsimişünaslıq elminə verilmiş ən dəyərli tövhlərdən biridir.

Bədii yaradıcılıq

sahəsində isə yazıçı Hüseynbaba Mirələmovun "Kredo" qezətində hissə-hissə yazıb çap etdirdiyi "Son səfər" povesti və yazıçı-dramaturq İlqar Fəhminin "Azərbaycan" (2019 N 9) jurnalında yazıb çap etdirdiyi "Yeddinci" pyesi bu cəhətdən tədqiqatçıdır. Doğrudur, H.Mirələmovun "Son səfər" povesti haqqında son zamanlar dövrü mətbuatda kifayət qədər müsbət fikirlər söylənilsə də, haqqında dəyərli elmi məqalələr yazılsa da, ancaq İlqar Fəhminin Nəsiminin tapılıb edam olunması və hürufilərin təqib olunmasından bəhs edən "Yeddinci" pyesi haqqında hələ mətbuat səhifələrində yeterincə elmi məqalələr yazılıb dərc olunmamışdır. Bu deyilənləri nəzərə alaraq, biz istedadlı yazıçı-dramaturq İ.Fəhminin "Yeddinci" pyesi haqqında öz subyektiv fikirlərimizi yazmaq qərara aldıq.

Əsərin süjet xəttini Hələb şəhərinin İmam cüməsi Şeyx Əzəmin göstərişi ilə İ.Nəsiminin tutulub edam edilməsi və hürufilərin kökünün kəsilməsi təşkil etsə də, bütün hadisələr əsasən, Seyid Əhməd ilə altı dərviş və qismən də gənc bir qızın ətrafında cərəyan edir.

Biz əsərin proloqunda Cünun bir dərvişin Nəsiminin qezəllərindən birini əzbər oxuduğunun şahidi oluruq. Səhnə yavaş-yavaş işıqlanır. Nurani

görməli Şeyx Əzəm səhnədə görünür. Elə bu vaxtı gənc Seyid Əhməd içəri girib Şeyx Əzəmə təzim edir. O, Şeyx Əzəmin ən inanılmış müridlərindən biridir. Şeyx Əzəmin onu Hələbə dəvət etməyə əsas məqsədi hürufiliyi xalq arasında təbliğ edən şair Nəsimini cismani cəhətdən məhv etməkdir. "Söhbət gəzir ki, o müşrik, kafir Nəsimi Hələbdədir. Səni də məhz bu səbəbdən buraya dəvət etmişəm Seyid, sən gərək bu müşkülü həll etməkdə bizə kömək edəsən. Burada əsas məsələ o Nəsimi məlunun tapılmasıdır. Həqiqi Nəsimi tapılmasa, bu kafir hürufi əqidəsinin kökünü kəsmək mümkün olmayacaq. Allah özü sənə kömək olsun..."

Bu sözlərdən aydın olur ki, Şeyx Əzəm Seyid Əhmədi Misirdən ona görə geri çağırır ki, Hələbdə hürufiliyi yayan Nəsimi adlı şairi tapıb edam etdirdin. Seyid Əhməd bu işə həvəslə girişir. O, əvvəlcə birinci dərvişi sorğu-sual edərək onun hardan gəlib Hələbə çıxdığını soruşur. Sonra dərvişdən Nəsimini gördüyünü, onu tanıdığını soruşur. Onun özünün elə belkə Nəsimi olduğunu düşünür. Çünki, dərviş hər sual-cavabdan sonra Nəsiminin qezəllərindən bir beyt əzbər söyləyir. Bundan şübhələnən Seyid Əhməd fərraşi çağırır əmr edir ki, bu cünun dərvişi aparıb zindana salsın.

İkinci səhnədə

biz Seyid Əhmədin başqa bir dərvişlə qarşılaşdığının şahidi oluruq. Bu dərviş birinci dərvişdən fərqli olaraq, bir qədər səliqəli geyinib. Görünüşü "mədrəsə alimlərini xatırladır". Məlum olur ki, bu dərviş Quranı öyrənməklə yanaşı, iyirmi səkkiz il Fəzlinin dəsturuyla batini elmləri öyrənib. Belə ki, Fəzlin elmi Əflatunun elminin davamıdır. Bütün nüktələrin sirri Bəni-Adəmin sürətindədi. Bəni-Adəmin surəti elə Qurana bərabərdir. Fəzli elmi Adəm sınımasının ilahi mənşəyini göstərir və Adəmin vəchi Həqqin təcəllasıdır...

Bundan qezəblənən Seyid Əhməd deyir: "Allaha şəriki qoşmaq ən böyük

günahdı... Düz deyirlər ki, hürufilər müşriklərdir..."

Dərviş isə sözüne davam edərək deyir: "Sən ən vacib aye olan "Qül hüvər rəhman" kəlməsinə diqqət elə... On bir hərf və üç nöqtədən ibarətdir... bunun cəmi də on dörd eləyir... Üstünə insan vəchinin on dördünü gələndə yenə 28 alınır. Quran hərflərinin sayı ... (İnsanın üzünə ərəbcə vəch deyilir. Bu sözün tərkibində olan 3 hərfin əbcət hesabı ilə miqdarı 14 edir. (v-6+c-3+h-5)-V.N) Bundan əlavə, insanın üzündə Allah kəlməsi yazılıb, Seyid. "Əlif burundu, lam saçdı, həy də qulaqdır..." Dərviş Seyid Əhmədi bir çox məsələdən aqah edir. Amma o bunlara əsla məhəl qoymur. Əmr edib fərraşı çağırır: "Aparın, aparın dilini kəsin, ... boğazına qurğuşun tökün..."

Bundan sonra üçüncü dərviş gəlib, Seyid Əhmədin qabağında oturur və Nəsiminin qezəllərindən söyləməyə başlayır. Seyid Əhməd dərvişə bildirir ki, "divanə və alim Nəsimi çoxdan cəhənnəmə vasil oldu." Dərviş cavabında: "Nəsimi aşıqdır. Fəzli həqq öz aşıqlarının qəlbindədir"-deyir.

Eşqə düşənlər bilir həm yeni eşqin qədrini, Ol aşıq aşıqmidir kim, olmadı rüsvayi eşq...

Seyid Əhməd cavabında dərvişə deyir ki, "eşq növcavanların oyuncağıdır." Dərviş isə cavabında ona söyləyir ki, "Hüsn olmasa, eşq peyda olmaz. Hər şey gözəllikdən başlayır... Ancaq Seyid Əhməd gözəlliyi şeytan əməli adlandırır. Çünki "eşq ehtiras yaradır, insanı şəhvətə çəkir, günaha sövq edir". Seyid Əhməd fərraşı çağırır deyir: "Bu məlum sehrbaz Nəsiminin özüdür. Aparın dilini kəsin... Elə əsnafı da bu yoldan çıxarıb ürəyinə girib. Damarlarında bir zərrə də qan qalmasın, axıb getsin..."

Dördüncü səhnədə Seyid Əhmədin qarşısında uzun barmaqlı bir dərviş oturub. O, bu dərvişin xəttat olduğunu zənn edib soruşur: "Sən də hürufisən? Fəzullullah çoxdan qətlə yetirilib. Nəsimi də artıq edam olunub..." Dərviş cavabında bildirir ki, Nəsimi laməkan-

dır. Dünən ərşiasimanda idi, bu gün sənin hüzurundadır. Seyid Əhməd təmkinini pozmadan: ... "Nəsimi sən-sən?"

Dərviş: - Bəli, mənəm - deyir. O, Seyid Əhmədi başa salmaq istəyir ki, insanın surətində hərflər var. "Əlif burundu, lam burunla qaşlardı, mim ağızdı, həy qulaqdı... Bu zaman Seyid Əhməd əl çalır. Fərraş otağa daxil olur. "Aparın bunun əllərini kəsin, sonra da kəsilmiş əllərinə dağ basın. Üç gün əlsiz yaşasın. Üç günə ürəyi partlasa, asarsız..."

Beşinci pərdədə Seyid Əhməd yeni bir dərvişlə qarşılaşır. Bu dərviş deyir ki, Allah və peyğəmbərlərdən sonra şairlər gəlir. Hətta Şeyx Nizamidən bir beyt də deyir:

Elə ki, səfin önü və arxası düzəldi, Qabaqda peyğəmbərlər, sonra şairlər gəldi.

Seyid Əhməd bu sözdən qeyzlənir. O şairləri dilənçi, murdar, əxlaqsız adlandırır. "Siz məddahlıq eyləyirsiniz ki, qabağınıza it payı atsınlar, bəxşeyiş versinlər." Amma dərviş ona deyəndə ki, "siz özünüz də şeir yazırsınız". Bu sözdən Seyid tutulur. O deyir: "Mən indi bildim ki, sən Nəsimisən". Dərviş qürurla cavab verir: "Bəli, mən Nəsimiyəm. Bəli, şair şairin güzgüsüdür. İki güzgü üzbəüz dayananda əbədiyyətə qədər bir-birini təkrar edir..." Bu sözlərə dözə bilməyən Seyid Əhməd var səs ilə qışqırır: "Fərraş...Aparın bunu... başını kəsin, qala divarlarından asın..."

Altıncı pərdədə

dərviş oturub Seyid Əhmədi gözleyir və onu içəri dəvət edir: "Hamı danışıq ki, Dəməşqdən bir növcavan seyyid balası gəlib hürufilərə divan tutur, Nəsimini axtarır... Fəqət sənin gözələrin yaman qocalıb... Görünür, gecələr yata bilmirsən..." Bundan qezəblənən Seyid Əhməd deyir: "Bəsdir, bəsdir artıq bezmişəm ...Bir cünun dəli deyir ki, mənəm Nəsimi, edam edilir, bir şair gəlir ki, mənəm Nəsimi edam

edilir, bir xəttat gəlir ki, mənəm Nəsimi, edam edilir... Heç biri də aman diləmir. Ölmək bu qədər xoşdursa, gedib özlərini minarədən atıb öldürsünlər. Bunlara nə olub belə? "Məgər mən Nəsimiyəm" demək bu qədər xoşdur ki, ölümə də getməyə hazırırlar?" Dərviş cavabında "Nəsimi mənəm" demək, "Haqq mənəm, haqq mənədir" deməkdir. Haqqı bulandan sonra, insan haqqın özü kimi ölməz olur..."

Seyid Əhməd nə qədər qatı dindar olsa belə, yaxşı başa düşür ki, Nəsiminin mübarizə apardığı dünya insanı məhvə doğru aparır, ona məhrumiyyətlər və fəlakətlər gətirən ədalətsiz bir dünyaya qarşı üsyandır.

Düzdür, Nəsimi yaradıcılığının birinci dövründə islam dini ehkamları əleyhinə çevrilmiş panteizmi təbliğ edirdi. Fəzullullah Nəsimi ilə tanışlıqdan sonra da o dərin bir məhəbbətlə real insan olan gözəli fəsf edərək sevmiş və onu tərənnüm etmişdir.

Eyni zamanda Şair Fəzlini həqq bil-sə belə, heç vaxt hürufiləri Allaha şəriki qoşmamışdır. Onlar işğalçı feodal hakimlərinə və onların despotizminə xidmət edən islam dini xadimlərinə qarşı çətin və qorxulu şəraitdə mübarizə aparmışdılar. Onlar özlərini heç vaxt Haqq-Təalaya şəriki qoşmamışlar.

Biz bunu dərvişin Seyidlə apardığı mükəllimədə daha aydın görürük. Dərviş Seyidə deyir: " Allah təkdir, şəriki yoxdur. Fəqət, sən güman edirsən ki, Nəsimi də, bütün hürufilər də Allaha şəriki qoşur. Onda yanılırsan, Seyid... Mən müşrik deyiləm, Seyid, Allaha da şəriki qoşmuram... Sadəcə vəhdət sahibiyəm. Günəş birdir, fəqət, günəşin hər bir şüası, elə günəşin özünün bir zərrəsidir..." Dərviş sözüne davam edərək deyir: "Allah Adəmi xəlf etdikdən sonra mələklərə əmr etdi ki, mənə yox, ona səcdə etsinlər. Şeytandan başqa mələklərin hamısı Allahın əmrilə Adəmə səcdə etdilər..."

(ardı növbəti sayımızda)

